

2. Коптаж Г. Непрерывное образование: основные принципы / Г. Коптаж // Альма Матер. Вестник высшей школы. – 1991. – №6. – С. 52–56.
3. Марасанов Г.И. Методы моделирования и анализа ситуаций в социально-психологическом тренинге / Марасанов Г.И. – Киров, 1995. – 152 с.
4. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / [за заг. ред. проф. І.Д. Звереві]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.

УДК 316.61 : 371.11 : 159.93

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВПЛИВУ МОТИВАЦІЇ НА САМОВИЗНАЧЕНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРОФЕСІЇ

Левченко О.О., к.пед.н., доцент

Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля (м. Луганськ)

Автор розкриває підготовку майбутніх фахівців гуманітарної сфери – вчителя школи, психолога, викладача вищої школи, управлінця – на рівні самовизначення й фасилітативних дій. Важливо в складній динамічній системі «професійного самовизначення» в межах фасилітативного підходу не згубити систему управління та організацію професійної орієнтації учнівської молоді.

Ключові слова: соціальна значимість, самовизначення, система, фасилітативний підхід, дії, цінності, мотивація.

Левченко О.А. ПРОБЛЕМА СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ МОТИВАЦИИ НА САМООПРЕДЕЛЕНИЕ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРОФЕССИИ / Восточноукраинский национальный университет им. Владимира Даля (г. Луганск), Украина

Автор раскрывает подготовку будущих специалистов гуманитарной сферы – учителя школы, психолога, преподавателя высшей школы, управленца – на уровне самоопределения и фасилитативных действий. Важно в сложной системе профессионального самоопределения и в пределах фасилитативного подхода не потерять систему управления и организацию профессиональной ориентации ученической молодежи.

Ключевые слова: социальная значимость, самоопределение, система, фасилитативный подход, действия, ценности, мотивация.

Levchenko O.A. PROBLEM of SOCIALPEDAGOGICAL INFLUENCE of MOTIVATION ON DEFINITENESS OF STUDENT YOUNG PEOPLE IN PEDAGOGICAL PROFESSION / Vostochnoukrainskiy national university the name of Vladimir Dalya (Lugansk), Ukraine

An author tries preparation of future teacher of school, teacher of higher school how to expose the specialist of humanitarian sphere at the level of professional determination and facilitate actions in the dynamic system and integrating different interpretations, the «professional self-determination» within the limits of facilitates approach not to lose control the system and organization of professional orientation of student's young people.

Key words: social meaningfulness, self-determination, system, facilitate approach, actions, values, motivation.

Особистість майбутнього управлінця освіти, викладача, психолога, їх перетворення на теренах світової і національної культури є найважливішим підґрунтям освітнього процесу, його вихідним пунктом, своєрідною точкою відліку розвитку фахівця як людини, котра самостійно, вільно і відповідально визначає свій життєвий шлях; є активною, здатною до осмислення свого життя особистістю, яка позитивно ставиться до праці; обирає стратегію особистого життя, віддану гуманістичним ідеалам. Але в реальному житті це занадто тяжка справа. І тому означена проблема, особливо сьогодні за умов соціально-економічної кризи є надактуальною.

Отже, формуючи цілі публікації, на нашу думку, та в дослідженнях з приводу фасилітативних дій педагогів вищої школи треба мати на увазі саме те, що допомога має бути спрямованою на професійне самовизначення школярів, студентів та їх досягнення в майбутньому. Важливим на початках дослідження є розуміння самого професійного самовизначення та розкриття проблеми сутнісної складової мотивів з позицій соціальної значимості.

Теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми мотивації самовизначеності в професії витікає з ряду досліджень. Хоча сучасні освітні практики впираються у відсутність вільного виховання, якого по визначенню бути не може в сучасних соціально-економічних умовах, цей аспект проблеми розкривають Б. Коротяєв та В. Третьяченко. Акцент, що виділено останніми авторами, має бути перенесено на вільний розвиток особистості молодого людини в галузі освіти [6, с. 103].

Та стає очевидним, що найперспективнішим методом вирішення назрілих проблем у галузі освіти є її гуманізація та гуманітаризація. У теоретико-методологічному плані ці питання висвітлюються, зокрема, в наукових здобутках С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кременя, Ю. Мальованого, В. Рибалки. Та Г. Бал виокремлює три головні складові гуманізації освіти: гуманістичне переосмислення її основних функцій, гуманізація сьогодення життя учнів та втілення гуманістичних засад у загальній організації системи освіти [1].

З позицій педагогічної психології, в ранній юності людина самоспостерігає себе, у неї інтенсивно розвивається самосвідомість – важливий елемент самопізнання. Останнє А. Мудрик називає сутністю самовизначення, тобто «визначення людиною свого місця у світі і в сфері взаємовідносин із людьми, що поруч з нею» [8, с. 49].

Тому одне з важливих педагогічних завдань у роботі з старшокласниками чи студентами – створити умови для мобілізації і реалізації потенційних можливостей особистості відповідно до її реальних домагань, допомогти їм соціально самовизначитися на майбутнє, та щоб і сама молода людина змогла в чомусь допомогти порадою товаришу, бути соціально активною.

Як стверджує Л. Орбан-Лембрик, активність є багатомірною категорією, яка реалізується в системі цільових установок, ціннісних відносин, ціннісних орієнтацій, що визначають мотиваційну сферу особистості, спрямованість її інтересів, нахилів, вибір способів діяльності й спілкування [10]. Та бажано, щоб не забували шкільні управлінці (менеджери освіти) та організатори роботи із школярами з професійної орієнтації, бо усвідомлена соціальна позиція особистості, закладається всім комплексом виховних і освітніх впливів. Це є точкою зору чи то принципами, які стають основою (мотивом) професійного самовизначення.

Слушною у вирішенні означеної проблеми в радянських школах у старших класах була професійна орієнтація, яка допомагала зорієнтуватися учнівській молоді у виборі професії – мотивувати вибір професії. На жаль, профорієнтація, сьогодні в освіті стала майже непотрібною. Та сутність мотивації як психологічної категорії розкрито працями В. Давидова, О. Леонтєва, В. Моргуна, С. Рубінштейна, Н. Тализіної, Д. Ельконіна та ін. Деякі психологи під мотивацією розуміють сукупність стійких мотивів до діяльності (Л. Божович, В. Ковальов, Я. Скалкова); інші вважають, що мотивація містить всі види спонукань: мотиви, потреби, інтереси, прагнення, цілі, мотиваційні настанови і ін. (В. Асєєв); треті розглядають мотивацію як властивість, якість особистості (В. Мерлін) або як спрямованість особистості, наявність чи відсутність у неї соціальної адаптивності, словом, усе, що характеризує цілісний образ людини (Л. Божович, С. Харченко).

Вивчалися й такі мотиваційні компоненти, як пізнавальний інтерес (Г. Щукіна, В. Башарін), пізнавальна потреба (В. Ільїн, Г. Кирилова), мотивація навчання і праці (О. Гребенюк), мотивація навчальної діяльності (О. Глазунов, О. Цветкова), мотивація в теорії і методиці навчання (В. Разумовський, О. Савченко, А. Усова та ін.). Сучасні педагоги-дидакти А. Алексюк, М. Данилов, В. Ільїн, І. Каїров, Л. Карамушка, О. Савченко, Н. Якса та інші, розглядаючи мотивацію як педагогічну категорію чи категорію освітнього менеджменту і взаємодії, здебільшого досліджували мотивацію загалом чи окремі її елементи. Дослідження ж з означеної проблеми професійного самовизначення в соціальній і професійній педагогіці ще недостатні.

Мета статті полягає в розкритті чинників формування мотиву до професійного самовизначення, фасилітативних дій з цього приводу так і передбачуваних соціально значущих результатів за умов гуманізації освіти.

Як підказує практика, досягнення загальних цілей виховання необхідними мають бути створені психолого-педагогічні умови слухності вільного розвитку, а в юнацькому віці й професійне самовизначення. Тому є потреба в конкретизації розробок, з точки зору соціально-педагогічної, критеріїв слухності до моделей педагогічної діяльності (освітніх практик) від педагогів вищої школи [4; 6; 14].

Поняття «Професійне самовизначення», та як тлумачить його С. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» – це «процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності. Професійне самовизначення полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста». Та процес формування у студентів позитивного, зацікавленого, творчого ставлення до професійної діяльності, спосіб його самореалізації, досягається завдяки узгодженості внутрішньо особистісних та соціально-професійних потреб і трактується як професійне самовизначення [12, с. 419].

В юнацькому віці справжнє самовизначення відбувається, коли стає можливим самоствердження – важливий компонент самовизначення (самоствердження – утвердження себе, своєї особистості, її цінності, значимості в суспільстві). Звідси основне завдання цього періоду, його призначення і психологічний зміст – особистість має самовизначитися, знайти своє місце в суспільстві. Бо рішення

вступити до вищого навчального закладу і стати управлінцем, вчителем чи викладачем психології вищої школи – початковий етап тривалого і складного процесу професійного самовизначення. Його ефективність залежить від знання соціально-психологічних особливостей студентського віку (від 17–18 до 23–25 років), які дають змогу характеризувати студента як суб'єкта навчальної діяльності.

Та частка учнівської і студентської молоді вже в цей віковий період намагається свідомо виділитися вмотивованою діяльністю у навчанні та професійному виборі, що спрямоване в елітарне майбутнє.

Мабуть тому, розглядаючи питання мотивації щодо одержання вищої освіти Б. Нагорний, М. Яковенко, А. Яковенко і звертаються до праць соціолога П. Сорокіна, який досліджував школу, «як механізм, що тестує і розподіляє, звертався до яскравих історичних прикладів, які демонструють сталість принципу відбору за допомогою освітнього процесу» [9, с. 16].

Частка дослідників вважають, що студенти – це дорослі люди. Інші стверджують, що в них тільки-но розвиваються закладені в старших класах тенденції. Треті вказують на особливості студентського віку як другого етапу юності. Та досліджуваний студентський вік називають центральним періодом становлення особистості в професійному спрямуванні, проявом її різнобічних інтересів. Це пора найскладнішого структурування інтелекту, інтенсивної й активної соціалізації людини (І. Зимня, М. Чобітько).

Так одна з найбільших особливостей студентського віку – прагнення знайти своє місце в житті, відкрити своє «Я», усвідомити свою індивідуальність, неповторність, ставлення до самого себе, що містить три взаємопов'язані компоненти: пізнавальний (знання себе); емоційний (самоповага); поведінковий (практичне ставлення до себе). Але треба відмітити, що студенти сьогодні – це нове покоління, яке виросло у нову добу відродження української державності. Їм властиві передусім нова особистісна орієнтація і соціальна зрілість, вони вільно і відверто висловлюють свою думку як у молодіжному середовищі, так і в діалозі з викладачем, вимагають поваги до своєї позиції, готові до особистісного й професійного самоствердження і не завжди до допомоги іншому, де постає проблема фасилітації – проблема спостереження за діяльністю підлеглих чи тими, кого навчаєш, та на цих підставах – допомога іншому [12, с. 9].

Трансформація сучасного соціуму та й повсякденне життя призводить студентів до специфічного ставлення до оточуючих з позиції ринкової економіки і водночас намагань орієнтації на здоровий глузд і загальнолюдські цінності. У них помітно зростає інтерес виконувати науково-дослідну роботу. Разом з тим, попри суттєві зміни в студентському середовищі, у першокурсників ще не сформоване захоплення обраною професією. До явищ повсякденного життя студенти ставляться з позиції ринкової економіки і водночас орієнтовані на здоровий глузд та загальнолюдські цінності. У них помітно зріс інтерес виконувати науково-дослідну роботу.

Це показало дослідження (2009), яке ми проводили у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля (м. Луганськ), в якому взяли участь понад 250 студентів першого-другого курсів філософського факультету та факультету інформаційних технологій (майбутні психологи і викладачі психології, філософи, релігієзнавці, майбутні фахівці з управління і інформаційної діяльності).

На першому етапі було виявлено, що студенти недостатньо знають себе, свої уподобання і можливості, інколи не впевнені в правильності вибору професії гуманітарного спрямування. Частина з них вступили до вищої школи за наполяганням батьків (бо вони сплячують це навчання), а частина – під впливом друзів, знайомих і за прохідним балом сертифіката.

За нашими спостереженнями – більшість студентів-початківців (перший–другий курси) не вміють слухати і конспектувати лекцію, опрацьовувати наукову літературу (реферувати). Лише до 11% студентів володіють методами конспектування лекційного матеріалу, іншим навіть важко виділяють головні аспекти теми. Майже у третини з них (32,5%) не має навичок виступати перед аудиторією, дискутувати (31,2%), аналізувати ситуації, що виникають (25,3%). Виявлення професійної установки на педагогічну діяльність студентів в майбутній професії (студенти перших курсів філософського факультету) за підсумками анонімного опитування, порівняно з існуючими даними (Л. Любчак, Вінницький державний педагогічний університет, 2000), студенти з Луганщини показали нижчі результати. Хоча в часі між дослідженнями десять років.

З метою виявлення професійної установки на педагогічну діяльність студентів в майбутній професії (студенти перших курсів філософського та філологічного факультетів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ) за підсумками анонімного опитування, порівняно з існуючими даними (Л. Любчак, Вінницький державний педагогічний університет, 2000) студенти показали нижчі результати порівняно попереднім.

На другому етапі дослідження ми виділили об'єктивні чинники показників, де є й суб'єктивні, але під впливом перших. Так, твердження студентів показали (відсотки порівняння з дослідженнями науковців з Вінниці 2000, а через дріб – 2009 (СНУ ім. В. Даля, м. Луганськ):

– хочу бути вчителем, викладачем вищого навчального закладу – 72,8 / 49,1;

- не хочу бути вчителем (викладачем), але буду намагатись, якщо буде нагода, працевлаштування у вищій школі – 21,2 / 21,6;
- не хочу бути вчителем – 6,0 / 29,3.

Для більшості першокурсників досить складно адаптуватися до нових умов та методів навчання у вищому навчальному закладі, на що звертає увагу А. Петровський [9, с. 37]. І ми з цим посилаємся згодні, бо при розгляді шляху соціально-професійної зрілості виокремили ознаки кризи: проблема вибору професії перед початком навчання у вузі (16–17 років); криза вибору професії (19–21 рік) на стадії професійної освіти; криза професійних очікувань на стадії проходження виробничої та педагогічної практики; криза очікувань початку професійної діяльності за фахом.

На другому етапі нами з'ясовано чинники, що детермінують шлях подолання кризових явищ шляху соціально-професійної зрілості за їх змістом відповідно ознак:

1. Професійне компетентне психолого-педагогічне консультування. Корекція професійних намірів. Психологічний супровід процесу адаптації в професійному навчанні.
2. Детермінація індивідуальності до навчально-пізнавальної діяльності. Корекція професійної спрямованості.
3. Активізація професійних зусиль. Корекція мотивів праці і Я-концепції. Зміна спеціальності та професії.
4. Покращення психологічного клімату в навчальному закладі під час прийняття молодих фахівців. Формування позитивної мотивації до професійної діяльності. Розробка й реалізація програм з підвищення фасилітативної компетентності.

Професійне самовизначення студентів у вищому навчальному закладі залежить не лише від розуміння ними соціально-психологічних особливостей, а значною мірою від їхнього ставлення до навчання, культурних і ціннісних орієнтацій, мотиваційних схильностей до професії управління, вчителя чи викладача психології, а також від основних напрямів їх життєвого успіху, що має бути відпрацьоване в межах професійних компетенцій та фасилітативного підходу. Фасилітативний підхід ми розглядаємо як педагогічну взаємодію, де викладач здійснює фасилітативний (підтримуючий, збагачувальний, допоміжний) супровід оволодіння студентом поданим матеріалом як компетентістним компонентом фахової підготовки [7, с. 73].

Та, як на нашу думку, ефективність процесу професійного самовизначення майбутнього викладача чи управлінця значною мірою залежить від внутрішньої позиції, ставлення студента до управлінської чи педагогічної діяльності, тобто вмотивованості цієї діяльності, на що звертає увагу Н. Якса [15]. Наше ж дослідження серед студентів-першокурсників показало, що головним мотивом студентів є інтерес до навчального предмета (61,3% опитаних), значно менше (25,6%) представлено мотиви, які свідчать про інтерес до діяльності за ради матеріального достатку, зовсім мало – 13,1% засвідчують інтерес на допомогу товаришу по навчанню чи близькому. Звідси виходить, що вищі навчальні заклади обирає ще значна частина молоді яка не схильна до управлінської чи педагогічної діяльності.

Пізнавальні мотиви (прагнення оволодіти предметом) і соціальні (прагнення посісти певне становище, отримати освіту) переважають професійні мотиви (бажання навчати і виховувати дітей, і не більше чим оцінювати знання інших...), де слушною, є градація мотивів професійного самовизначення, що виконана М. Пряжниковим. Це: інтуїція; схвалення з боку близьких; бажання бути самостійним; престиж; легкість вступу до навчального закладу; доброзичлива атмосфера; творчість; бажання проявити інтелект, власні здібності та можливості їх реалізації; можливість навчатися в магістратурі, аспірантурі; усвідомлене, виражене власне бажання; поінформованість про очікувану діяльність; перспективи професійного росту і побудови кар'єри; наявність друзів на місці майбутнього навчання; близькість місцезнаходження навчального закладу; легкість навчання; наявність гуртожитку; цікава практика у школі, навчальному закладі тощо; гарантування працевлаштування [11, с. 41]. Та головним критерієм, на думку С. Харченка, є «вироблення цілісного педагогічного потенціалу, що дозволяє соціальному педагогові ефективно вести допоміжну роботу» [14, с. 115].

Аналіз проблеми мотивації в професійному самовизначенні студентів вищих педагогічних навчальних закладів свідчить про неоднозначність мотивів вибору професії і навчального закладу. С. Єлканов виділяє серед них три основних: любов до предмета; любов до предмета разом з любов'ю до професії вчителя; формальна потреба отримати вищу освіту в престижному університеті (безвідносно до майбутньої діяльності) [3, с. 33].

Які ж фактори визначають вибір майбутньої професії? Є. Климов називає такі: позиція старших у родині, позиція однолітків; позиція шкільного педагогічного колективу; особисті професійні й життєві плани, здібності та їх прояв; прагнення бути суспільно визнаним; інформованість про ту чи іншу професійну діяльність; здібності [5, с. 181].

Ми розглядаємо мотиви як засіб (умову) формування важливих для майбутньої професії якостей особистості, бо об'єкт дій будь якого викладача, а особливо викладача психології в режимі фасилітативного підходу наближено до дій соціального педагога, бо їх предметом є допомога суб'єкту діяльності. Вибір професії – досить складний і, буває, тривалий мотиваційний процес. Від правильного вибору професії багато в чому залежить доля людини, задоволеність своїм життям.

Резюмуючи матеріал статті необхідно зважити на особистісний потенціал, того хто навчається в напрямку обираної професії, а професія педагога чи управлінця є творчою. Тут важливим має бути критерій слухності (за Андж. Горальським). Слушна ж дія одночасно має бути і раціональною, і перспективною, і закоріненою, і генеративною, і справною, і згідною з етичною нормою, і такою, що сприяє переданню вміння [2, с. 143].

Отже, у межах фасилітативного підходу на перспективу проблема критеріїв слухності як педагогічна потребує подальшого дослідження. Але треба не втрачати ситуацію, а створювати умови з природної інтеграції розвитку процесу виховання і навчання, коли зміст навчання засвоюється як особистісна цінність, а викладачу вдається звертатися не лише до знань, умінь та навичок учня чи студента, але і до глибинних структур його свідомості, що закладаються в шкільному віці чи перебувають у певній фазі професійного становлення студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бал Г.О. Сучасний гуманізм і освіта : соціально-філософський та психолого-педагогічні аспекти / Бал Г.О. – Рівне : Ліста-М, 2003. – 128 с.
2. Горальський А. Теорія творчості / Анджей Горальський ; [пер. з поль. О. Гірний]. – Львів : Каменяр: Warszawa : Universitas rediviva, 2002. – 144 с.
3. Елканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя: учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов / Елканов С.Б. – М. : Просвещение, 1989. – 189 с.
4. Зязюн І.А. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: зб. наук. пр. / [за ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало]. – К. : Міленіум, 2003. – 680 с.
5. Ильин Е.Л. Мотивы человека : теория и методы изучения / Ильин Е.Л. – К. : Вища школа, 1998. – 291 с.
6. Коротяев Б.И. Новый психолого-педагогический проект воспитательно-учебного процесса : [монография] / Борис Иванович Коротяев, Виктория Витальевна Третьяченко. – Луганск : Глобус, 2004. – 192 с.
7. Левченко О.О. Професійна культура майбутнього викладача: компетентнісний та фасилітативний підходи як важливі складові в комплексі гуманітарної освітньої парадигми / О.О. Левченко // Освіта на Луганщині. – № 1(32). – 2010. – С. 70–76.
8. Мудрик А.В. Время поисков и решений, или старшеклассникам о них самих : кн. для учащихся / Мудрик А.В. – М. : Прогресс, 1990. – 191 с.
9. Нагорний Б.Г. Студентство і сучасність / Нагорний Б.Г., Яковенко М.Л., Яковенко А.В. – К. : Арістей, 2005. – 164 с.
10. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління: навч. посібник / Орбан-Лембрик Л.Е. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 695 с.
11. Пряжников Н.С. Соотношение понятий «личностные самоопределения» и «профессиональное самоопределение» / Пряжников Н.С. – Ек-бург : Бук-пресс, 1994. – 184 с.
12. Сорочан Т.М. Професіоналізм та компетентність у контексті післядипломної освіти / Т.М. Сорочан // Освіта на Луганщині. – 2010. – № 2(33), – С. 7–12.
13. Сухомлинский В.А. Мудрая власть коллектива / Василий Александрович Сухомлинский. – М. : Педагогика, 1975. – 128 с.
14. Харченко С.Я. Методологические проблемы профессиональной подготовки социального педагога / С.Я. Харченко; [за заг. ред. С.Я. Харченка та О.Ол. Левченка] // Вершини творчості. – Луганськ : Вид-во Луганського державного педагогічного університету, 1999. – 172 с.
15. Якса Н.В. Педагогічні теорії, системи, технології : [Курс лекцій. Ч. 1]. / Якса Н.В. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – 180 с.